

¹Tekst Ruud Metselaar – www.comomeerinfo.nl

De geschiedenis van de tweede wereldoorlog in de provincie Como. Deel 3 Lotgevallen van een inwoner van Dongo

Inleiding

Eind maart 2008 werd ik door de heer Luigi Battistessa verwelkomd in zijn huis aan de voet van de bergen in Mossanzonico, tussen Dongo en Consiglio di Rumo.

Het was een koude voorjaarsdag met sneeuw op de hellingen, maar binnen verspreidde de houtkachel een aangename warmte. De reden van mijn bezoek was dat ik graag de persoonlijke ervaringen wilde optekenen van iemand die de 2^e wereldoorlog had meegemaakt en die me iets zou kunnen vertellen over de periode tussen september 1943 en april 1945. Hij begon met te zeggen dat we vooral niet moesten vergeten dat slechts een beperkt aantal mensen werkelijk in het verzet zaten, dat velen in de dorpen hen hielpen maar dat het grootste deel van de bevolking vooral probeerde niet op te vallen en zo goed mogelijk deze ellendige tijd door te komen. Hijzelf behoorde ook niet tot de helden maar tot de velen die zo goed mogelijk probeerden te overleven. Hier volgt zijn verhaal.

De lotgevallen van een soldaat

Ik herinner me nog die vierentwintigste juli waarop het bericht van de afzetting van Mussolini bekend werd. Er was al lange tijd niets meer te krijgen in de winkels, tenzij op de zwarte markt, waar smokkelwaar uit Zwitserland werd verkocht. Gelukkig hadden we thuis een stuk grond waarop we alles verbouwden dat we nodig hadden om in leven te blijven. Iedereen was dan ook in juichstemming, nu zou de oorlog snel voorbij zijn! We hoorden dat in vele dorpen op straat werd gefeest en in Gravedona werden fascistische emblemen verwijderd en was een buste van Mussolini vernield. Maar al snel verdween het optimisme weer – generaal Badoglio, die nu de macht had overgenomen, verklaarde dat de oorlog gewoon doorging². Er veranderde dan ook weinig, behalve dat de fascisten zich nauwelijks meer op straat vertoonden. Zo ging de zomer voorbij. Thuis was er grote onrust omdat we al een tijd geen nieuws meer hadden gekregen van mijn twee jaar

¹ Verzoeken om toezending per email aan: r.metselaar@comomeerinfo.nl

² In zijn bericht van 25 juli 1943 aan de natie zegt Badoglio: “De oorlog wordt voortgezet. Italië blijft trouw aan zijn gegeven woord”

oudere broer, die in dienst was. Eindelijk kwam op 8 september het bericht van de wapenstilstand. In de dagen daarna kwamen steeds meer soldaten die uit het leger waren weggelopen, terug en daarbij ook mijn broer. Hij mankeerde gelukkig niets, maar kwam wel met het bericht dat de Duitse troepen snel Lombardije bezetten. Om niet opgepakt te worden als deserteur besloot hij zo snel mogelijk via Chiasso naar Zwitserland te trekken, waar hij de rest van de oorlog zou blijven. Net op tijd, want op 12 september hoorden we dat Mussolini door de Duitsers was bevrijd en dat we nu in de Repubblica Sociale Italianae woonden. Bovendien trok al op diezelfde dag het Duitse leger Como binnen. Op 17 september stond op de voorpagina van de krant La Provincia di Como een proclamatie van de commandant van het Duitse leger:

*“Iedereen die eigendommen van het Duitse leger beschadigt zal worden gefusilleerd. Iedereen die wapens verborgen houdt en ze niet voor 20 uur inlevert, zal worden gefusilleerd. Italiaanse militairen, van welke rang ook, moeten zich in uniform melden bij het dichtst bijzijnde Duitse militaire commando, de militairen die zich niet melden zullen worden berecht door het oorlogstribunaal
Generaal Lotter, SS Obersturmführer”*

In november werd ik achttien en kreeg ik de gevreesde oproep voor militaire dienst. Wat moest ik doen, naar Zwitserland vluchten zoals zo velen of me melden? Dagenlang hadden we het er thuis over. Mijn ouders waren bang voor represailles als ik zou vluchten en daarom besloot ik uiteindelijk toch om in dienst te treden. Ik moest me de week er na melden in Tirano, waar ik werd ingedeeld bij het regiment Alpenjagers. De eerste weken waren zwaar, vaak oefenden we in de bergen – er lag al sneeuw en ’s avonds kwamen we nat en door en door koud terug in de kazerne. Gelukkig maakte ik snel een paar vrienden waaraan ik veel steun had. Al na een week of zes werden we overgeplaatst naar Novara, waar onze training doorging. Eind februari moesten we met volle bepakking naar het station en vertrokken we met de trein naar Duitsland. Het was een lange rit via Milaan, Verona, de Brennerpas en Bregenz naar onze eindbestemming, een kamp in Mutzingen, ongeveer 10 km west van Freiburg. We sliepen in primitieve houten barakken en werden door de Duitsers met de nek aangekeken. Het eten was miserabel, zwart brood, aardappelen en kool. Vergeleken met de Duitsers waren we inderdaad maar een schamel zootje. Waar we het meest bang voor waren, was dat we naar Rusland gestuurd zouden worden en later hoorden we dat het inderdaad niet veel gescheeld had. Het was aan onze commandant, kolonel Graziani, te danken dat dit plan niet doorging. Hij stond er op dat zijn manschappen naar het front in Italië gingen. In mei kwam Mussolini zelf, onder zware Duitse bewaking, om ons te inspecteren.

In juli was het zover. We verzamelden ons in Ulm, vanwaar we in de nacht met de trein vertrokken. Onderweg was het overal aardedonker door de verduistering, tot plotseling bij de Bodensee verlichting aan de Zwitserse kant brandde – daarna werd het weer donker gedurende de hele reis door Oostenrijk. Tegen de ochtend, we waren toen in de buurt van Verona, hoorden we vliegtuigen naderen en plotseling brak de hel los. Mitrailleervuur deed ons omlaag duiken tussen de banken maar gelukkig werd ons rijtuig niet getroffen. Het einddoel van de reis bleek Genua te zijn. Daar hadden we even rust en ik maakte van die gelegenheid gebruik om een ansichtkaart naar huis te sturen met het bericht dat men zich over mij niet ongerust hoefde te maken.

Na een uurtje moesten we afmarcheren langs de Riviera kust naar Sestri Levante, circa 50 km oostelijk van Genua. De stemming was zeer bedrukt; niemand had enig geloof in onze militaire capaciteiten tegen de Engels-Amerikaanse troepen, er heerste een sterke anti-Duitse stemming en velen waren bang dat we wellicht zelfs tegen landgenoten zouden moeten vechten³. Ik was daarom vastbesloten te deserteren zodra ik daartoe de mogelijkheid kreeg. Met drie kameraden beraamden we een poging om te ontsnappen. Al gauw zagen we dat het niet moeilijk was om 's avonds uit het kamp te komen. Binnen een week zagen we onze kans schoon en slopen we weg zodra het donker was in de richting van de bergen ten noorden van de kust. Om niet op te vallen konden we geen rugzak met proviand meenemen, maar moest ik volstaan met een kompas, een verrekijker, een mes en mijn pistool. Zo snel mogelijk kozen we een van de voetpaden omhoog. Na een uur of vijf zaten we hoog in de bergen in de buurt van Arzeno, waar we een schuilplaats vonden. In de ochtend trokken we verder zonder een speciaal doel, voortdurend op onze hoede voor ontdekking. Water was er voldoende, maar door de honger en vermoeidheid vorderden we tegen het eind van de middag niet veel meer. Daardoor kwam het waarschijnlijk ook dat we ons geheel onverwacht omringd zagen door enkele partizanen. We deden ons verhaal en verklaarden dat we ons wilden aansluiten bij het verzet. Ons verhaal werd met veel wantrouwen aangehoord, maar uiteindelijk mochten we geblinddoekt meekomen. Na enige tijd arriveerden we bij een baite, een hut die door de boeren werd gebruikt in de zomerweiden. Hier mocht onze blinddoek af en werden we afzonderlijk verhoord door de commandant van de groep. Gelukkig konden we hem er van overtuigen dat we geen spionnen waren en kregen we toestemming ons aan te sluiten bij het detachement, een onderdeel van de 3e Brigade Garibaldi "di Giustizia e Libertà".

Een van de eerste acties waaraan we deelnamen was een overval op een benzinstation. Ik moest met nog een paar mannen posteren langs de weg een eind voor het station, een paar anderen aan de andere kant en de rest naderde het station en wachtte tot er geen auto's meer stonden. Op dat moment bliezen ze met enkele handgranaten de benzinepompen op, waardoor een enorme brand ontstond. Samen met een andere partizanengroep overvielen we enige tijd later een gemeentehuis, waar we er in slaagden een deel van de administratie te vernietigen. Meerdere keren schoten we op passerende Duitse voertuigen en maakten we ons daarna onmiddellijk weer uit de voeten. Veel coördinatie met andere partizanengroepen was er in die tijd nog niet. De voedselvoorziening was onregelmatig, meestal werden we geholpen door boeren uit de bergdorpen en konden we ons verschuilen in een hut in de bergen. Behalve gebrek aan voedsel was er ook een groot tekort aan wapens en munitie. Begin september kwam een koerier van het CLN uit Parma met het bericht dat de geallieerden een wapendropping zouden verzorgen. Een weiland in de bergen werd door ons afgebakend door vier vuren, waarna later in de nacht een geallieerd vliegtuig voedsel, wapens en kleding dropte.

³ Op 20 mei 1943 waren al twee militairen van de Alpenjagers opgepakt omdat ze "leve Lenin" en "weg met Mussolini" hadden geroepen. Een paar dagen later brak in een bar in Como een gevecht uit van enkele Alpenjagers met Duitse militairen omdat ze hun arrogant gedrag zat waren. Op 7 juni schreef de commissaris van Como aan de secretaris van de fascistische partij: "de anti-Duitse propaganda heeft een bres geslagen, vooral onder de uit Rusland teruggekeerde alpinisten en ik heb geconstateerd dat de anti-Duitse stemming wijdverbreid is"

Geheel onverwacht kwam er voor mij een abrupte verandering in dit leven. Eind september arriveerde er namelijk een nieuwe deserteur bij ons detachement, met een voor mij schokkend bericht. Mijn vader had namelijk de kaart ontvangen die ik met mijn stomme kop vanuit Genua had gepost en hij had daarop besloten me op te gaan zoeken. Aangekomen bij de kazerne, vroeg hij aan de commandant of hij zijn zoon zou kunnen ontmoeten. Daarop kreeg hij te horen dat die zoon een deserteur en landverrader was, die als hij zou worden gevangen, onmiddellijk de kogel zou krijgen. Bovendien werd mijn vader ter vergelding onmiddellijk gevangen gezet.

Toen ik dit hoorde was ik ten einde raad, maar ik durfde me niet aan te geven. In november werd bekend dat Mussolini een amnestie zou afkondigen voor alle deserteurs. Na overleg met mijn commandant besloot ik daarop naar Dongo te vertrekken. Vanuit de bergen trok ik te voet, vaak reizend gedurende de nacht, zo'n 200 km in de richting van Milaan. In de bergen was niet moeilijk me te verstoppen als ik het niet vertrouwde, maar ik moest natuurlijk toch de dorpen in om proviand te kopen. In de Po-vlakte moest ik wel de weg volgen, maar op de kleine landweggetjes had ik weinig te vrezen. Na een week kwam ik in de buurt van Pavia bij de Po, maar bij een voorzichtige verkenning zag ik dat de brug streng werd gecontroleerd. Wat te doen? Na lang aarzelen besloot ik de rivier een stuk te volgen totdat ik uit het zicht van de brug was en daar ben ik het water ingegaan. Mijn kleren had ik zo goed mogelijk ingepakt en met de stroom meezwemmend bereikte ik de overkant. Van daar was het nog een veertig kilometer naar Corsico, een dorpje aan de zuidwest kant van Milaan waar kennissen van mijn ouders woonden. Ik gaf de vrouw het weinige geld waarover ik beschikte en in ruil daarvoor beloofde zij een brief naar mijn ouders te brengen en te gaan kijken hoe de toestand daar was. Ze slaagde er inderdaad in Dongo te bereiken en hoorde daar dat mijn vader inmiddels, na een maand gevangenschap, weer was vrijgelaten. Mijn hele vlucht was dus eigenlijk overbodig geweest. Met dat bericht keerde ze terug naar Corsico met wat geld en burgerkleding. Na enkele dagen rust reisde ik naar Lomazzo, ca. 10 km zuidelijk van Como, waar ik onderdak vond in de fabriek van een vriend van mijn vader, die contact met Dongo onderhield.

Eind november kwam inderdaad het bericht van amnestie voor deserteurs en reisde ik naar huis. Ik moest me voortaan om de dag melden op het gemeentehuis en werd vrijgesproken van schuld. Verder werd er van me verwacht dat ik aan het werk zou gaan in de ijzer- en staalfabriek van Falck, waar werk voor het Duitse leger werd verricht. Twee dagen na mijn terugkeer werd er 's avonds op de deur gebonsd en stond er een patrouille van de fascistische Zwarte Brigade. Het hele huis werd op zijn kop gezet op zoek naar wapens, maar ik had mijn pistool begraven en toen er niets werd gevonden, vertrokken ze weer.

Op de 29ste april liep Luigi ergens in deze lange stoet voor de begrafenis van de partizanen uit Dongo

Ik meldde me niet opnieuw bij de partizanen in Dongo en wachtte het eind van de oorlog thuis af. Op de vroege ochtend van 27 april kwam het bericht dat een grote Duitse colonne langs het meer naar het noorden trok. Met vele anderen verschool ik me in de

Mereltuין⁴ waar we de wagens zagen naderen en getuige waren van de aanhouding van Mussolini. De dagen daarna waren verschrikkelijk. De terechtstelling van de gevangen genomen fascistten op het plein voor het stadhuis, de begrafenis van de vermoorde partizanen uit het dorp. De situatie was chaotisch, er werd op eigen gezag wraak genomen en afgerekend met oude tegenstanders. Daarnaast was er de vreugde over de bevrijding en het verdriet over het lot van vele dorpsgenoten.

Naschrift

Na afloop van het gesprek praatten we nog even verder onder het genot van een glas Cabernet-Merlot uit de eigen wijngaard en kwamen we terug op zijn laatste opmerkingen. De aanleiding hiertoe was een paginavol bericht dat een week voor ons gesprek in het dagblad La Provincia di Como stond over de moord op de twee vooraanstaande partizanen ‘Neri’, schuilnaam voor Luigi Canale en “Gianna” (Giuseppina Tuissi), zijn vriendin. Kapitein Neri was eind januari 1945 gevangen genomen en onder marteling verhoord in Como. Na enkele dagen slaagde hij erin via een raam en een regenpijp vanaf de tweede verdieping te ontsnappen en zich weer bij de partizanen te voegen. Er waren mensen die meenden dat hij informatie aan de fascistten had verstrekt en daarom opzettelijk was losgelaten. Zijn eigen communistische partij veroordeelde hem daarop ter dood. Echter, volgens alle getuigen die hierover later werden gehoord, heeft hij nooit een woord losgelaten. Het vonnis werd niet uitgevoerd en hij kwam terug bij zijn verzetsgroep. Daar speelde hij een belangrijke rol bij de aanhouding en berechting van Mussolini, maar werd enige dagen later vermoord. Hetzelfde lot trof Gianna. In het vierde deel van deze serie over het verzet zal ik in meer detail terugkomen op de geschiedenis rond de aanhouding van Mussolini en de moord op deze twee partizanen.

De heer Battistessa in gesprek met de auteur

⁴ Zie mijn boek De Tre Pievi en het Valchiavenna